

Др Исидор Граорац

МОГУЋНОСТИ ВЕРОНАУКЕ ДАНАС

*Немам ништа да кажем што би било речено свима
(Жан Ануј)*

*Васпитање ступа у дејство тек кроз личности васпитача
(Александра Марјановић)*

*Све је почело (раш!) због вјеровања у различите боже
(Александар, VIII р., Борово Село)*

Ово саопштење се може схватити као нацрт за истраживање концепције верског образовања данас. Хотимично или не, замисао веронауке подразумева или наговештава одговоре на питања о *могућности* и *смислу* васпитања уопште. Овакво истраживање данас код нас је отежано, изискује посебне напоре и стога што критика школе, педагогије и васпитања, тек треба да се учини онако како је то у многим земљама урађено. Пројектовање и утемељивање верског образовања, без те и такве критике, напосто није могуће или ће завршити као промашај. Критика школе као институција код нас и сугерисање извесних начела за духовно образовање садржи студија дечијег неуропсихијатра *Школа као болест* (Бојанин 1990).

Овај рад подразумева сазнања до којих сам дошао припремајући се за тему *Деце и религија* (Богословље 1990/1-2), резултате истраживања светосавске просвећености током последњих неколико година, односа Цркве и школе у прошлости и данас, као и искуство у изради програма за православни вртић. Наравно, незаменљиво је искуство са часова веронауке, сусрети са децом и вероучитељима у Ковиљу, Новом Саду, Броду, Бања Луци, Барањи, Београду.

Изнећу нека питања (теме) које би требало посебно истраживати:

1. Да ли је Бог потребан деци? Ово питање једне васпитачице - вероучитеља (Р. Арсенић) треба да буде почетак планирања и расправљања како о аргументима против верског образовања тако и о разлозима за увођење веронауке у школе. На том питању се могу проверавати и психологија и богословље, али и одговорност родитеља и вероучитеља. Сасвим је логично, не само у вези са верским образовањем, него и смислом васпитања уопште, да се у вези са *дејинством* и *Богом* поставе најрадикалнија питања.

2. Постмодерна катаклизма данас (Живковић 1993, Стојановић 1995) и *нихилистичка* ситуација времена (Ђурић 1986) као социокултурни и животни контекст деце и васпитача и искуство у модерној веронауци;

3. Васпитавање (едукација) васпитача и концепција веронауке; персонални чиниоци, особине личности васпитача као кључни фактор добре веронауке;

4. Да ли се у постојећим школама могу створити неопходни услови за смислену веронауку? Искуства са веронауком у Републици Српској и Републици Српској Крајини. У Хрватској, после петогодишњег искуства у примени веронауке у школама, постоје озбиљна настојања да се у школе уведе *религијска култура* уместо верског одгоја, предмет који ће предавати посебно обучени наставници;

5. Интеркултурализам, искуство разлике (Ђурић 1994), дијалог и толеранција (Шушњић 1994) представљају социјално-етички оквир разумевања и сведочења вере данас;

6. Из историје веронауке као наставног предмета у српским школама;

7. Веронаука и други предмети у савременој школи;

8. Методе и критеријуми у вредновању успешности и резултата верског образовања;

9. Веронаука и идеологија (политика);

10. Верско образовање и рат, образовање и не/насиље;

11. Различити модели школа са и без веронауке.

Разматрање о „могућностима” веронауке данас можемо почети запажањем да оно што се у извесним околностима (моментима) јавља као могућност, као подстицај, у некој другој прилици може да дејствује као препрека или баријера. Зна се да је тешко вредновати оно што омогућује и оно што онемогућује верско образовање. Ово би могао такође бити један од парадокса верског образовања. У беседи епископа Николаја може се срести и овакво искуство: „Непријатељи су ме научили да знам - што мало ко зна - да непријатељи нису непријатељи до сурови пријатељи. Заиста, тешко ми је рећи, ко ми је учинио више добра и ко више зла у овом свету: пријатељи или непријатељи”.

Као најопштију претпоставку, као извор баријера и изазова вери можемо поменути кризу нововековља, нихилистичку ситуацију у којој се налазимо. Међутим, „религијско васпитање у школи данас је чак и важније него што је било у прошлости”, компетентно тврди Оливера Петровић професор психологије религије у Оксфорду (1994;31).

Можда прво питање о могућностима веронауке треба поставити у вези са *филозофском категоријом могућности* (Ђурић 1986). Важност истраживања тешкоћа филозофског тумачења и заснивања ове категорије у педагогији још није ни препозната. И у томе треба тражити објашњење за толико празног, неутемељеног и промашеног говора о васпитању. Занимљиво је да ће модерни следбеник критичког рационализма (Попера и Алберта) у педагогији, В. Бречинка, у студији *Границе васпитања*, тврдити да је васпитање „вештина могућег”.

Кад се имају на уму модерна филозофска истраживања категорије могућности, консеквенце тих истраживања за разумевање „могућности веронауке”, онда се може рећи да најдалекосежније импликације произилазе из трагања за могућностима *дејтејта*. У том погледу може бити спона између филозофске и психолошке равни овог проблема наведено питање: *Да ли је Бог ишребан деци?*

Што се самог промишљања проблема тиче, данас ми изгледа да се подручје „могућности” проширило, само неколико месеци од расправе на Симпозијуму! Првенствено услед рада на програму православног вртића где сам покушао да рад и подизање деце разумем избегавајући васпитање као *сврсисходну* (инструменталну) делатност, технолошку рационалност, да односе између васпитача и деце одредим мимо шеме: циљ - средство, односно да укажем на *могућности* подизање деце *без васпићања*. Подстицај за такву замисао нашао сам у искуству и концептима антипедагошког покрета (Schopenhauer 1993) које сам повезао са хришћанским начелима, изворном универзалношћу и отвореношћу православља.

У том погледу постоји шанса за плодно упоређивање и усаглашавање метода, садржаја, циљева (смисла) учења у оквиру постојећих програма у школи са програмом веронауке. Програм веронауке и вероучитељ имају шансе у дијалогу са наставницима осталих предмета само уколико радикалније заступају слободу и права деце, уколико су доследније и *одлучније на стирани дејшеја*, уколико снажније и искреније сведоче *љубав* као исходиште постојања уопште.

Да ли уопште постоји могућност *институционално* (масовног) припремања васпитача и верско образовање путем институције (школе) кад се зна да су успешни вероучитељи увек и искључиво били, и данас су, ретки ентузијастички?

Код нас као да је добродошла свест (заблуда?) да је верско образовање од *мало* значаја за мисију Цркве (такође: припрема кадра, програма, удбеника, учила), јер се одустало од омасовљивања, професионализације и институционализације верског образовања.

Ближе разумевање оног што се сматра под „могућностима” веронауке произилази из тумачења „потреба” за овим предметом, што је и тема нашег скупа. На први поглед, та два појма се могу тумачити као корелати: постоје потребе у друштву, школи, код деце за верским образовањем, али постоје и *препреке* њиховом задовољавању. Једна од тих препрека је *законско* одобрење (= „могућност”) да се остварује веронаука. Наравно, и ово саопштење треба бар да укаже на оно што би се могло назвати „аутентичне потребе” за веронауком и „реалне могућности” за њихово задовољавање.

Концепција модерног верског образовања може се градити само у вези са концепцијом модерне школе и учења. Тако нешто се у нашим пројектима и расправама тек назире. Аутентично верско образовање може да се остварује тек путем наставе која има смисла и за децу и наставнике. Да би за такав потхват били спремни, вероучитељи морају бити едуковани на истоветним начелима које треба да следе у раду са децом. Код нас данас уопште *не постоје* припремљени вероучитељи. Као што не постоје ни адекватни програми ни удбеници. А то су неке минималне претпоставке за наставу од средњег века откако постоји школа као институција.

Појединачни успешни вероучитељи и верска настава јављају се захваљујући ентузијазму појединаца, а ентузијазам и ревност у вери се *не могу* институционализовати. То је заиста срећна околност којом можемо бити задовољни што се тиче веронауке: она није ни озакоњена, али није ни забрањена. Тамо где има потребе и спремности код деце и свештеника (монаха) она се организује. Међутим, из таквих искустава се *не могу* изводити закључци за

институционализацију, омасовљавање веронауке. Било обавезне, било факултативне.

Што се концепције тиче, вероватно је већи проблем концепција самог *образовања* (васпитања) од концепције верског искуства (сведочења) хришћанске вере. Зашто је концепција васпитања основнији, примарнији проблем?

Антиауторитарно васпитање и комуникативна настава, учеником усмерена (уграђени су у програм католичког вјерског одгоја, Згб. 91), представљају у много чему последње педагошко сазнање о школи и образовању. Међутим, две деценије се у свету примењују различити антипедагошки модели *нових односа* са децом, *пријатељство* са децом, а код нас у вртићима и текстовима из предшколске педагогије познати су под именом „*паритетерски односи*”. Оваква сазнања и искуства представљају далеко радикалнију новину у педагогији и образовној пракси но што постоји спремност да се то призна. Заокрет у педагошком мишљењу и делању покренуће још одлучније активности *пријатеља деце* у вези са *Букваром дејчиј права*. Уствари, антипедагошки покрети у Немачкој су и израсли из покрета за деčја права.

Сматра се да је данас могуће и неопходно говорити о „подстицању место о васпитању”, „живљењу” са децом а не поучавању, „новим односима” кроз које деца одрастају учећи одрасле, а не обрнуто. Оваквим стремљењима је врло блиско, бар што се односа са децом тиче, Новозаветно уздизање детета као мерила и узора одраслима: „*Будите као деца...*”

Суштинска повезаност и сродност модерног анти/педагошког сензибилитета у разумевању односа са децом и индикатора аутентичног хришћанског сведочења јесте у томе што је проблем померен на унутрашњи план, на *имплицитно*. И за Хришћанство и за антипедагогију је најбитнија *свесћ*, осећање и самосвест васпитача. Из те перспективе разрешавају се најважније дилеме и антиномје. Из такве, персоналне, дубинске перспективе тек се могу разумети и на том нивоу се заправо тек можемо суочити с правим проблемом. Друкчије речено: како увежбати, едуковати унутрашњи, духовни свет васпитача који ће постати пример деци, сведочити пред децом пожељни модел живљења. Оно што деца *треба* да буду, нужно је да васпитачи већ јесу. Односно, васпитачи су на трагу хришћанских идеала кад теже да буду као деца. Тиме, дакле, они превазилазе традиционалне педагошке односе, нужно мисле и делају за децу и *нове односе*. И отуда што је пред децом и васпитачима јединствен налог: *буди оно што јеси!*

Верско образовање, телеологија и ентелехија с којима нам се ваља суочити, има једно додатно оптерећење као и предност у односу на световно образовање. Његов *смисао* (што је више него „циљ”) не може се ни наслутити уколико се у објашњавање и тумачење не укључи и *вечност* којом треба да се превазилазе ограничења која произилазе из доживљаја прошлости, будућности и пролазности, Стваралачка синтеза живљења са земаљским и Царством небеским. „Пуноћа живљења се дакле очекује и у процесу „васпитавања”.

Али, на крају XX века, у филозофији и педагогији постављена су битно нова питања о човеку и његовом положају у свету, дететовом развоју и смислу постојања уопште. Такав заокрет на различите начине намеће коренито преиспитивање темеља саморазумевања уопште, указује такође на *стварно* измењени положај човеков и положај детета у свету данас. Новина коју на неки начин сви живимо у педагогији, свесно се или нехотице избегава, изостаје

напор да се из ње изводе одговарајуће консеквенце. А то НОВО без којег се не може разумети детињство данас, утолико је релевантније јер је разумевање детета могуће тек *из будућности*. У том домену се одвија, заправо, и најнеопходније освешћивање педагогије. Није случајно најрадикалније оспоравање целокупне педагошке традиције предузето - критиком *недавошких амбиција* васпитача, не покушавају случајно и наши педагози да спасу педагогију и васпитање (оно што се очито више спасти не може!) организујући симпозијуме о - *циљевима* васпитања.

Моћности делања у веронауци, на *локалном* нивоу, заобилажењем или превладавањем, не само педагошког хибриса, него темељне структуре која конституише односе човека (детета) и света - *сврсисходне делатности* (технолошке рационалности), утолико су суженије јер су поменутој ирационалности подређени такорећи сви домени живљења и саобраћања са светом.

Сведочење вере, мисија Цркве, веронаука, услед послања које треба да испуне, ваља да трагају за властитим *моћностима* изван инструменталне (технолошке) делатности која је пре више деценија препозната као „помрачени ум” (Horkha-jmer). И стога што „ништа велико човек својим разумом није спасао. Ништа. Оно што вреди, сачувало се против тог разума и његових рачуна. Сачувало се неком својом силом” (Време смрти IV, 1976; 393).

Анђиномије

1. Уствари, највећи извор проблема у конципирању и спровођењу веронауке произилази из нужности прихватања *различитости*. Добри вероучитељи приступају деци са свешћу да својим речима и поступцима не повредe ничију (другачију) веру или лична убеђења. Можда би још строжији захтев могао да буде стављен пред вероучитеље: *саслушати и отворити се за реакцију сваког* детета, његовом тумачењу и реаговању на оно што смо рекли или учинили.

Да ли је уопште могуће да *различитост* не изазове негативну (непожељну) реакцију, тумачење које нисмо предвидели, да понеког од великог броја деце не повреди?

Данас се може градити истинска заједница, доживети радост саборности *само* уз свест о различитости и жељу да без обзира на разлике будемо заједно. Деликатност у тумачењу и сведочењу Истина вере произилази из обавезе да се конципира веронаука која неће да дели него доприноси *повезивању* одраслих и деце, која искључиво служи интеграцији. Да ли је тако нешто стварно могуће?

Зар се може формулисати савршенији програм верског просвећивања од Христове Беседе на Гори и Химне љубави апостола Павла, зар се данас могу наћи они који ће савршеније сведочити оно што тамо пише?! И поред тога Библија је вековима, и данас је, снажан извор неспоразума, сукоба, мржње и ратова.

Мислим да основни разлог стрешње и бојазни просветних власти у Србији, поред забринутости да *свешћ* и *вера* могу изазвати пометњу у атеистичкој (наводно ланчкој) школи, произилази управо од поменуте опасности веронауке: да дели и завађа, без обзира на намере оних који је конципирају и изводе.

2. Можда највећи парадокс сваке педагошке (богословске) замисли хришћанског образовања произилази отуда што она *мора* да постулира савршеног васпитача, или бар оног који *тежи* таквом идеалу. Таквих васпитача - вероучитеља је било мало у прошлости, као и данас. Отуда је нужно рачунати са добрим делом утопијског и хипотетичког у свакој замисли веронауке.

3. Како веронаука да се супротстави, да превазилази људску потребу за сигурношћу која је супротна вери (уп. Јн. 5,39 и даље) и која је водила у фиксирање божанске науке у једно објективно учење и апсолутно важење Истине, а тиме ка *нейтолеранцији* (уп. Граорац 1994). Уколико је неко ревизијски припадник Цркве или неке верске групе, утолико он има мање поверења према припадницима другачијих верских опредељења. У Србији *не постоји* верски монолитна школа нити такав наставнички колектив, отуда назначене противречности и тешкоће у вези са аутентичним и доследним сведочењем хришћанске љубави морају бити свестрано и врло озбиљно размотрене.

4. Настојање да се верско образовање (мисија Цркве) остварује и преко школе суочава се с бројним тешкоћама које произилазе из нужности да тиме веронаука буде изложена деловању скривених структура једне отуђене („болесне“) институције каква је школа. Веронаука може бити оно што треба да буде само у отвореној установи културе - каква школа није.

Претпоставке и ставови

- Прво, претходно питање и ових размишљања о *променама* јесте *ко да* отпочне, *шта* и *како* мењати;

- Када је митрополит Амфилохије приметио да има нечег мртвог и склеротичног у веронауци како се она најчешће изводи, сетио сам се како је за *План и програм вјерског одгоја и образовања у Хрватској 1991.* (а он садржи, поред католичког, исламски, жидовски, адвентистички, цркве Исуса Христа светаца последњих дана, евангелички), понуђен и у посебној брошури заједно са осталим програмима штампан *Насиљни програм из веронауке за православну вероисповест у основним и средњим школама*, који је одобрио Св. Арх. Сабор још 1936. године. Поред тога што овај православни програм не одговара формалној структури разреда у основној и средњој школи, а садржи и програм за „грађанске и учитељске школе“ које данас ни у Хрватској не постоје, он уствари и нема *скоро никаква* обележја модерних наставних програма, што се може лако увидети поређењем са католичким.

- *Обнављање јединства Цркве и школе*, повезивање оног што је у историји културе и друштва раздвојено или разорено, није могуће. Вероватно су могуће извесне поправке.

- Од организационо практичних мера које би се могле и требале предузети, предлагам следеће: Формирање комисије при Светом Синоду за рад на верском образовању; при Министарству просвете Србије ваљало би оформити сличну комисију са представницима католичке, протестантских, муслиманске и јеврејске цркве.

- Донети нове програме и прихватити нове уџбенике и методе у богословским школама и Богословском институту, посебно за предмете релевантне за верску наставу: психологија, педагогија, пастирско богословље,

омилитика и сл. Из критике рада у нашим богословијама од стране једног наставника (Г. Раденковић, Свети кнез Лазар 1994/4) као да следи: уколико се мисија Цркве данас остварује искључиво благодаћу и Милошћу, а не завикси од *досјојансиџа* вероучитеља, богословије би требало, у име Христово затворити.

- Приступити систематском стручном, педагошко-психолошком усавршавању (едукацији) постојећих вероучитеља, а то модерним методама вежбања у комуницирању и самоспознаји (радионице, трансакциона анализа и сл.

- Израдити зборник дискусија, програма, текстова и списак литературе сл. о настави веронауке у школи.

- Упутити циркуларно писмо архијерејским управним одборима свих Епархија и од вероучитеља тражити извештаје о искуству са верском наставом која се последње 3, 4 године држи на различите начине у различитим српским земљама. Од прикупљених извештаја могао би се начинити драгоцени приручник или користити као изворни материјал за израду програма, приручника, конципирање семинара за вероучитеље. Предлог је потекао од И. Живковића, катихете Саборне цркве у Нишу.

Литература:

- Граорац И., Светосавље и толеранција, Информативне новине, Зајечар, 12.V 1994.
- Граорац И., Могућности светосавске просвећености данас, Дневник, Н. Сад, 8.II 1995.
- Граорац И., Светосавље, не/насиље и образовање, у: Религија - рат - мир, ЈУНИР, Ниш, 1994.
- Ђурић М., Изазов нихилизма, Бгд. 1994.
- Ђурић М., Искуство разлике, Бгд. 1993.
- Живковић Г., Постмодерна катаклизма - искушење толеранције, Култура, 1993/91-92.
- Јовановић С., Веронаука као вид образовања у предшколским и школским установама (рукопис), Материјали са 8. Конгреса СПДЈ, Београд, јануар 1995.
- Петровић О., Религијско васпитање без психологије, Зборник Института за педагошка истраживања, Бгд., 1994/26.
- Стојановић С., Пропаст комунизма и разбијање Југославије, Бгд. 1995.
- Schoenebeck H.V., Unterstützen statt erziehen, Die neue Eltern-Kind-Beziehungen, Knaur 1993.
- Шушњић Ђ., Дијалог и толеранција, Ср. Карловци 1994.